

AFRİKA İNSAN ve HALKLARIN HAKLARI ŞARTI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

*Mehmet Semih GEMALMAZ**

I —) Afrika Şartının Hazırlanışı : Afrika'nın Bütünleşmesi

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı (African Charter on Human and Peoples' Rights; kısaca "Afrika Şartı" olarak ifade edilecektir), 21/Ekim/1986 tarihinde yürürlüğe girdi.

Bu belgeyi değerlendirebilmek için, zorunlulukla, Afrika'nın birleşmesi ve bütünleşmesi sürecinin, önemli aşama duraklarıyla birlikte dikkate alınması gerekir.

a —) Afrika Birliği Örgütü Aşaması

Afrika Birliği Örgütü (Organization Of African Unity; kısaca "Afrika Birliği" olarak adlandırılacaktır), uzun bir geçmişe dayanan Afrika'nın bütünleştirilmesi ve bölgesel işbirliği çabalarının kurumsallaşmış bir sonucudur.

Bu süreç, "Pan-Afrikanizm" olarak da anlatılmaktadır. Kıta düzeyindeki birleşme gereksinimi, bir siyasal devrim biçiminde 19. Yüzyılda başlamış ve zorlu uğraşlarla başarıya ulaşmıştır. Başlangıçta, devrim kıta dışında, ABD'de ortaya çıkmıştır (1).

Afrika'da ortak ırk, kültür ve dilin bulunmaması, Birlik kurulması önündeki başlıca engel olarak görülmüşse de, birleşme ve bütünleşme devriminin öncüsü liderler (2), doğrudan Afrikalı olmaktan ileri gelen "birlik duygusu"nu, bu bütünleşme için yeterli öge olarak nitelendirmişlerdir. Çünkü bu bakış açısına göre, Afrika'da çizilmiş bütün sınırlar yapaydır. Etnik bölünmeler, sömürgecilerin Afrika'yı paylaşması sonucunda belirlenmiştir. Çok sayıda dil kullanılmaktadır ama Afrikalı olmak duygusu temelde hep saklıdır.

(*) İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Araştırma Görevlisi.

Afrika'nın bütünleşmesi sürecinde Afrika Ulusalçılığı ise, bir yanda ilerici niteliği ile olumlu bir işlev görmüşken, diğer yandan ise yeni sömürgeciliğin bu ulusalçı devinim içersinde kendine yeni yandaşlar bularak bu akımlara sızması sonucu tutucu, bu anlama gelmek üzere de bütünleşme devinimini bölücü niteliği ile olumsuz bir işlev yüklenmiştir. Birleşmenin arkasındaki, en azından belli bir olgunlaşma düzeyinde beliren ulusalçılığın bu iç çatışması, bölgesel ve ulusal düzlemde oluşan yeni dengelerle süreci etkilerken son biçimini de alacaktır (3).

Aslında Afrika Birliği kurulmadan önce, aynı amaca yönelik somut girişimler, yakın geçmişte de yoğunlaşmıştı. Örneğin Ocak 1961 Kazablanka Konferansı, "Afrika Askeri Komutanlığı" ve "Afrika Ortak Pazarı" kurulmasını kararlaştırmıştı. (Gana, Gine, Fas, Mali, Libya, Ceza-yir Geçici Hükümeti). Bu toplantıya katılmayan Fransız Afrikası 12 devlet ise, 1960-1961'de yaptığı üç toplantı sonucunda Tananarive'de "Union Africaine et malgache" kurmuştu (4).

Bölgesel ve siyasal ayrılıklara karşın 1963 Addis Ababa Konferansı, Afrika devletlerini bir araya getiriyordu. 1960 yılı, bölge ve uluslararası siyaset bakımından son derece önemliydi. Çünkü 17 Afrika devleti hep birden bağımsızlıklarını kazandı ve BM'e üye oldu. Bağımsızlıklarını kazanan Afrika devletleri 1960'ın hemen başlarından itibaren kıta düzeyinde örgütlenme etkinliklerini artırdılar. Önce üç ayrı küme halinde örgütlenen bu devletler, 25/Mayıs/1963'te Addis Ababa'da toplanan ve 32 bağımsız Afrika devletinin katıldığı konferansta, Devlet Başkanlarının hazırladığı Afrika Birliği Örgütü Andlaşmasını imzaladılar. 30 devletin imzaladığı bu Andlaşma ile, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Rodezya dışında kalan ve bütün bağımsız Afrika devletlerini kapsayan Afrika Birliği kuruldu.

Afrika Birliği kurulduktan sonra, çeşitli organlarıyla değişik düzlemlerde yürüttüğü etkinlikleri sonucu, bölgesel ve uluslararası siyasada ve özellikle de İnsan Hakları alanında kendine bir yer edindi (5). Bu nedenle, gerek Birliğin kurulmasına gerekse de kurulduktan sonraki gerçekleştirilen işlev ve etkinlikleri, İnsan Haklarının bölgesel düzeyde korunması bağlamında değerlendirme yaparken göz ardı etmek ya da bölgesel bir sözleşme metni ortaya çıkmadığından devinerek somut adımların Afrika Şartı öncesinde atılmadığını söylemek (6) tutarlı görünmemektedir.

Afrika Birliği, Afrika'nın özgün tarihinin bir ürünü olarak, kendisini kuran andlaşmada hükme bağlanan ilkeleri, kuralları ve oluşturduğu organları ile (7), İnsan Haklarının tanınması ve korunmasında ve özellikle

le de bazı yeni hak (kendi kaderini tayin hakkı gibi) kategorileri ve yeni bazı siyasaları (yan-tutmazlık siyasası gibi) kurumsallaştırmada, bir anlamda, Afrika Şartının temel dayanağı olmuştur.

İşte Afrika Şartı Afrika'nın bütünleşmesi tarihinin ilk önemli aşaması olan Afrika Birliğinin başlıca organları arasında yer alan Devlet ve Hükümet Başkanları Genel Kurulunun 1981 yılı Haziran'ında 18. Dönem toplantısında kabul edilmişti.

b —) Afrika Şartı Aşaması

Afrika Şartı aşaması, Afrika'nın bütünleşmesine yönelik özellikle siyasal nitelikli devinimin ikinci önemli durağıdır; bu anlama gelmek üzere Afrika Birliğini tamamlayan ikinci önemli kurumsal yapıdır.

Bir Afrika İnsan Hakları Sözleşmesi oluşturulması düşüncesi, belgeye dönüşme öncesinin teknik çalışmaları düzleminde irdelenirse, 1961 yılına dek geri götürülebilir. Bu düşünce ilk kez, Lagos'ta 1961'de Uluslararası Hukukçular Komisyonunun (International Commission of Jurists) düzenlediği "Birinci Afrikalı Hukukçular Kongresi"nde ortaya konmuştu.

Bu husus, diğer yandan ise, BM'in bölgesel düzeyde organize ettiği bir dizi İnsan Hakları seminerlerinde de tartışılmıştı. 1966 Dakar Semineri ile başlayan bu çalışmalar 1979 Monrovia Seminerine dek sürdü (8).

Yapılan girişimlerin somut sonuçlara geçirilebilmesi için ise, 1970'li yıllarda Uganda, Orta Afrika Krallığı, Ekvator Ginesi gibi ülkelerde yoğun İnsan Hakları ihlallerinden doğan öğretici, ancak sonuçları acı dolu deneyimlerin (9) yaşanması gerekmişti.

1978 Eylül'ünde Uluslararası Hukukçular Komisyonunun Dakar'da düzenlediği seminer, gerek Afrika Birliğinden gerekse de bütün Afrika devletlerinden Afrika'da İnsan Haklarını tanıyacak ve güvence altına alacak bir sistemin kurulması istemini içeren bir genel sonuçla kapanmıştı. Aynı seminer bölgesel düzeyde bir İnsan Hakları Sözleşmesi oluşturulması; bilgi ve belge toplanması, araştırma yapılması, kamuoyunun bilinçlendirilmesi yollarıyla İnsan Haklarını geliştirecek yöresel İnsan Hakları kurumlarının kurulması; İnsan Hakları ihlallerine ilişkin başvuruları inceleyecek bağımsız yargıçlardan oluşan bir ya da bir kaç Afrika (inter-African) İnsan Hakları Komisyonu kurumsallaştırılması; Afrika devletleri içinde İnsan Haklarını etkili biçimde koruyacak kitle organizasyonlarının oluşturumu konusunda da kararlar almıştı.

Nihayet, 1979 yılının Haziran'ında, Devlet ve Hükümet Başkanlarının Monrovia'da yaptığı 16. dönem toplantısında Afrika Birliği Genel Sek-

reteri, en kısa sürede Afrika İnsan Hakları Şartı taslağını hazırlayacak ve İnsan Haklarını koruyacak organları oluşturacak uzmanların toplanmasını gündeme getirdi. İki yıldan kısa süren bir çalışma sonunda 1981'de taslak Nairobi'de kabul edilerek Afrika Şartı ortaya çıktı.

Afrika Şartı, tıpkı benzeri sözleşmeler gibi, bir Komisyon da öngörmüştür. "Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu" (African Commission on Human and Peoples' Rights; kısaca Komisyon biçiminde ifade edilecektir). Komisyon, 11 Afrikalı İnsan Hakları uzmanından oluşmaktadır. Komisyon üyeleri, Afrika Birliği çerçevesi içinde Devlet ve Hükümet Başkanlarının 1987 yılı Haziran ya da Temmuz'unda yapacakları 23. Olağan Toplantısında seçilecektir. Bu sürecin tamamlanmasından sonra Afrika Şartı etkin biçimde türleri arasında yerini alacaktır.

II —) Afrika Şartının Onaylanma Çizelgesi (¹⁰)

Afrika Birliğine üye 50 devletten 30'u Afrika Şartını onaylamıştır. İmza ve onaylamanın 1987 yılı sonuna dek hızla artacağı umulmaktadır. Aşağıda verilen, liste, Afrika Şartının imza ve onaylanmasına ilişkin olup, tarih olarak 8/Ekim/1986'yı esas almaktadır.

No.	Devlet	İmza Tarihi	Onay ya da Katılma Tarihi
1	Algeria	10/04/86
2	Angola
3	Benin	20/01/86
4	Botswana	17/07/86
5	Burindi
6	Burkina Faso	05/03/84	06/07/84
7	Cameroun
8	Cape Verde	31/03/86
9	Central African Rep.	26/04/86
10	Chad	29/05/86	22/07/86
11	Comoros	01/06/86
12	Congo	27/11/81	09/12/82
13	Djibouti
14	Egypt	16/11/81	20/03/84
15	Equatorial
	Guinée	18/08/86	07/04/86
16	Ethiopia
17	Gabon	26/02/82	20/02/86

No.	Devlet	İmza Tarihi	Onay ya da Katılma Tarihi
18	Gambia	11/02/83	08/06/83
19	Ghana		
20	Guinée	09/12/81	16/02/82
21	Guinée-Bissau		04/12/85
22	Côte d'Ivoire		
23	Kenya		
24	Lesotho	07/03/84	
25	Liberia	31/01/83	04/08/82
26	Libya	30/05/85	
27	Madagascar		
28	Malawi		
29	Mali	13/11/81	21/12/81
30	Mauritania	25/02/82	
31	Mauritius		
32	Mozambique		
33	Niger	09/07/86	15/07/86
34	Nigeria	31/08/82	22/06/83
35	République Rwandaise	11/11/81	15/07/83
36	Saharawi Arab Dem. Rep.	10/04/86	02/05/86
37	Sao Tome-Principe		23/05/86
38	Senegal	23/09/81	13/08/82
39	Seychelles		
40	Sierra-Leone	27/08/81	21/09/83
41	Somalia	26/02/82	31/07/85
42	Sudan	03/09/82	18/02/86
43	Swaziland		
44	Togo	26/02/82	05/11/82
45	Tunisia		16/03/83
46	Uganda	18/08/86	10/05/86
47	Tanzania	31/05/82	18/02/84
48	Zaire		
49	Zambia	17/01/83	10/01/84
50	Zimbabwe	20/02/86	30/05/86

Bu çizelgeye göre, Afrika Şartını imzalayan devlet sayısı 28, onaylayan devlet sayısı ise 30'dur. 1/Ocak/1987 tarihi itibariyle 31 devlet Afrika

Şartını onayladı. Yukarıdaki listeye onaylamasıyla eklenen bu devlet Mauritania'dır.

III —) Afrika Şartının Kapsamı

Afrika Şartı gerek öngördüğü hak ve özgürlükler listesi gerekse bunların sistemleştirimi bakımından son derece önemli özellikler taşımaktadır. Bu nitelikler üzerinde ayrıca durmadan önce, Şartın hükümlerine kısaca bakmak yararlıdır.

Afrika Şartı, toplam 68 maddeden oluşmuştur. Sistemleştirme açısından, Başlangıç'ı izleyen 3 Bölüm halinde hükümler yerleştirilmiştir. Bölüm I (md. 1 ve 29), "Haklar ve Ödevleri" düzenlemektedir. Bölüm II (md. 30 ve 63), "Koruyucu Önlemler"i ve Bölüm III (md. 64 ve 68), "Genel Hükümler"i kapsamaktadır. Birinci Bölümde, "İnsan ve Halkların Hakları" ve "Ödevler" olmak üzere iki alt Başlık; İkinci Bölümde "Komisyon", "Komisyonun Yetkileri", "Komisyonda İzlenecek Usül" ve "Uygulama İlkeleri" olmak üzere dört alt Başlık yer almıştır.

Hakları ve özgürlükleri düzenleyen ilk 29 madde, ilişkin buldukları alanla tanıtıldığında şu görünüm elde edilmektedir.

a —) Geleneksel Haklar ve Özgürlükler :

(md. 2), her birey her hangi bir nedene bağlı ayrıma tabi olmaksızın hakların ve özgürlüklerin tanınması ve güvence altına alınması hakkına kavuşmuştur.

(md. 3), her bireyin, hukuk önünde ve hukuksal korunmada eşitliğini düzenlemiştir.

(md. 4), her insan, kişi bütünlüğüne ve yaşamına saygı duyulması hakkına sahiptir.

md. 5), her bireyin, insan onuruna saygı duyulması hakkı vardır. Her türlü aşağılayıcı muamele, işkence, kölelik, köle ticareti yasaklanmıştır.

(md. 6), her bireyin, kişi güvenliğine ve özgürlüğe hakkı vardır. Keyfi tutuklama ve gözaltına alınmanın yolu kapanmıştır.

(md. 7), masumluk karinesini, savunma hakkını, makul süre içerisinde yargılanma hakkını düzenlemiştir.

(md. 8), vicdan ve din özgürlükleri tanınmıştır.

(md. 9), bilgilendirilme hakkını ve düşünceleri açıklama hakkını düzenlemiştir.

md. 10), sendika hakkını; (md. 11), toplanma hakkını; (md. 12), ülkeye giriş ve çıkış hakkını, seyahat hakkını; (md. 13), yönetime katılma hakkını; (md. 14), mülkiyet hakkını; (md. 15), çalışma ve ücret hakkını; (md. 16), sağlık hakkını; (md. 17), eğitim ve kültürel yaşama katılma hakkını düzenlemiştir.

(md. 18), düzenlemesi, ailenin, çocukların, kadınların, yaşlıların ve muhtaçların korunmasına özgülenmiştir. (md. 21), doğal kaynaklar ve zenginliklerden yararlanma hakkına yer vermiştir. (md. 25), Şartta yazılı hak ve özgürlüklere ilişkin olarak eğitim, öğretim ve yayın konusuyla hak - özgürlük / ödev-Yükümlülük bağlamında Devlete düşen ödevleri; (md. 26), ise, mahkemelerin bağımsızlığının güvence altına alınması ve Şartta yazılı hak ve özgürlükleri güvence altına alacak, geliştirecek kurumların oluşturulmasını düzenlemiştir.

b —) Üçüncü Kuşak İnsan Hakları :

Buraya kadar örnekleri verilen hak ve özgürlükler, büyük ölçüde, daha önce uluslararası ve bölgesel İnsan Hakları belgelerine geçmiş olanlardandır. Bununla birlikte Afrika Şartı bir dizi yeni hakları da düzenlemiştir. Bu haklar, "Üçüncü Kuşak İnsan Hakları" biçiminde nitelendirilen gruba dahildir ve tarihte ilk kez bir uluslararası sözleşme (daha doğru deyişle, bölgesel sözleşme) metninde yer almaktadır (").

Bu yeni tür haklardan birisi (md. 19)'da yer alan, eşitliktir. Buna göre, bütün insanlar eşittir; aynı saygınlığa ve aynı haklara sahiptirler. İnsanlar arasında tahakküm, hiç bir biçimde meşrulaştırılamaz.

(md. 20)'de, bütün insanların varolma hakkı tanınmıştır. Bu hak, üçüncü kuşak hakların biçimlenen ilk örneklerinden olan, kendi kaderini tayin hakkı ile tamamlanmıştır.

Bir başka yeni tür hak (md. 22)'de düzenlenen, gelişme hakkıdır. Buna göre, bütün insanların ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişme hakları vardır.

(md. 23)'te ise, adı geçen bağlamda, iki önemli hak kurumsallaştırılmıştır. Bunlar, barış hakkı ile güvenlik hakkıdır. Bu her iki hak da, ulusal ve uluslararası boyutta barış ve güvenliğin sağlanmasına ilişkindir.

Sözleşme metninde yer verilen bir başka hak da (md. 24)'de düzenlenen, insanların gelişmesine olanak veren genel doyurucu bir çevre hakkıdır.

c —) Bireyin Ödevleri :

Sadece geleneksel hak kategorisine eklenen bu yeni kuşak haklara yer vermesi ile özgün değil Afrika Şartı. Bu özelliğe ek olarak, Afrika Şartı, bireyin, ailesine, topluma, devlete ve uluslararası topluma karşı ödevlerini de hükme bağlamıştır. Bireyin bu ödevleri, yasal olarak tanınmış topluluklara karşı da söz konusudur, (md. 27). Böylece, modern İnsan Hakları doktrininin vazgeçilmez aracı olan "hak-ödev" bütünselliği, bu hukuk metninde saptanmış olmaktadır (12).

(md. 29)'da düzenlenen bireyin ödevlerine ilişkin hükmün bağlantı kurduğu bazı alanlar şunlardır. Ailenin uyumlu gelişmesinin korunması, anne-babaya saygı, onların gereksinimlerinin karşılanması; ulusu için fiziksel ve entellektüel yeteneklerinin hizmete sunulması; uyruğu olduğu ya da bulunduğu devletin güvenliğini zedelememe; ulusal ve toplumsal dayanışmayı koruma ve güçlendirme; bağımsızlığı ve egemenlik bütünlüğünü bulunduğu ülkenin koruma ve güçlendirme; çalışırken yapabileceğinin en iyisini gerçekleştirme; vergilerini ödeme; toplumun diğer üleriyle olan ilişkisinde pozitif Afrikalı değerleri koruma ve güçlendirme, ki bunlar arasında hoşgörü, diyalog ve karşılıklı görüşme (consultation) sayılabilir; Afrika birliğinin başarılması ve geliştirilmesi için her zaman ve her düzeyde yetkilerini sonuna dek kullanma gibi konularda birey ödevlerle yüklenmiştir.

Afrika Şartının çizdiği bu ödevler çerçevesi, görüldüğü gibi, "toplum-merkezci yaklaşımın" benimsendiğinin tipik göstergesidir (13).

d —) Genel Hükümler :

(md. 65), uyarınca, Afrika Şartına katılan ya da onaylanan devletler bakımından Şart, onay ya da katılma belgesinin depo edilmesini izleyen üç ay sonunda yürürlüğe girmektedir. Burada sözü geçen depo edilmesi, Şartın imza, onay ya da katılımlarına açıldığı Afrika Birliği üyesi devletlerin onay ya da katılma belgelerini Afrika Birliği Genel Sekreterine ulaştırmaları (md. 63) anlamındadır.

Esasen Afrika Şartının yürürlüğe girmesi de, (md. 63/3) gereğince, Afrika Birliği üyesi devletlerin çoğunluğunun gönderecekleri onay ya da kabul belgesinin Birlik Genel Sekreterince kabulünü izleyen üç ay sonunda gerçekleşecektir. Nitekim Niger, 25. devlet olarak 21/Temmuz/1986 tarihinde, yani Şartın yürürlüğe giriş tarihi olan 21/Ekim/1986'dan üç ay önce, Genel Sekretere ilgili belgeyi ulaştırmıştır. Çad ve Botswana 22/Temmuz/1986'da onay belgesini vermeleri ile yürürlük için gerekli sayı olan 26'ya ulaşıldı.

Afrika Şartı, ek protokollere ya da anlaşmalara kapıyı açık tutarak, bu olasılığın gerçekleşmesi halinde adı geçen metinlerin Şartın hükümleri olarak değerlendirileceğini hükme bağlamıştır, (md. 66).

Öte yanda, Afrika Birliği Genel Sekreteri, kendisine ulaştırılan her onay ya da katılma belgesinden Birliğe üye devletleri haberdar edecektir, (md. 67).

Afrika Şartının yürürlüğe girmesinden sonra bütün taraf devletler, Şartta yer alan ve güvenceye kavuşturulmuş olan haklar ve özgürlüklere ilişkin yasal ve diğer önlemleri içeren raporlarını her iki yılda bir sunmak ile yükümlendirilmişlerdir, (md. 62).

IV —) Afrika Şartının Kurumsal Yapısı

a —) Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu : İşlev ve Usüller

Afrika Şartı da, kendinden önceki bölgesel İnsan Hakları Sözleşmeleri gibi, tam adı “İnsan ve Halkların Hakları Afrika Komisyonu” (African Commission on Human and Peoples' Rights; kısaca Komisyon olarak ifade edilecektir) olan bir organ kurmuştur.

Komisyon'un işlevleri, ilk plânda daha çok, doküman toplanması; seminerler düzenlemek; bilgi dağılımını sağlamak; çeşitli çalışma ve araştırmaları üstlenmek, yürütmektir. Bunlara ek olarak, Afrika Şartı, bazı yargısal işlevleri de düzenlemiştir. Bunlar arasında, Şart hükümlerinin yorumlanması, soruşturmaların yürütülmesi, Taraf Devletler, bireyler ya da hükümet dışı birimler gibi diğer organlarla iletişim kurmak yoluyla haklarını korunmasını güvence altına alacak kararlar alınması örneklenbilir. Öte yanda Komisyon, araştırmaları sonucu saptadığı olgulara ve bulgularına ilişkin rapor da yayımlama durumundadır. Bu husus, taraf devletler arasındaki başvuru bağlamında söz konusudur. Komisyon'un önemli işlevlerinden bir diğeri de, ciddi ya da kitlesel İnsan Hakları ihlalleri durumunda, Afrika Birliği'nin Devlet ya da Hükümet Başkanları Meclisinin dikkatini bu konuya çekmesidir. Bu son halde, Komisyon, olay hakkında derinlemesine araştırma yapmak ve bulgularını kapsamlı bir raporla açıklamak konusunda yetkilendirilebilmektedir.

Komisyon'un işlevlerine ilişkin yukarıda verilen listeye doğrudan Afrika Şartı'nın ilgili hükümlerine bakarak yaklaşıldığında şunlar saptanmaktadır.

Komisyon'un yetkileri alt başlıklı (md. 45)'de sayılan işlevler arasında, yukarıdakilere ek olarak, İnsan ve Halkların Hakları ile ilgilenen ulusal ve yöresel kurumları desteklemek, teşvik etmek; ihlâl gerçekleştiğinin-

de bu konudaki görüş ve kararlarını hükümetlere bildirmek, (md. 45/1, a); Afrika hükümetlerinin mevzuatlarını dayandırdıkları İnsan ve Halkların Hakları ve Temel Özgürlüklere ilişkin yasal sorunların çözümü amacıyla ilkeler ve kurallar formüle etmek, (md. 45/1, b); İnsan Haklarını koruma ve geliştirme ile ilgili Afrikalı ve uluslararası kurumlarla işbirliği yapmak, (md. 45/1, c); Şartta belirtilen koşullarda hakların korunmasını güvence altına almak, (md. 45/2); Hükümet ya da Devlet Başkanları Meclisinin kendisine verebileceği diğer görevleri yerine getirmek, (md. 45/4), sayılabilir.

(md. 46-54) düzenlemesine göre Komisyon'a Taraf Devletler başvurabilecekleri gibi, Afrika Şartı, taraf devlet dışındaki diğer başvuruları da kısıtlamış değildir, (md. 55). Ancak, bu ikinci grup başvurular bakımından önemli bir usul süzgeci de getirilmiştir. Bunların Komisyon'ca dikkate alınabilmesi için, Komisyon üyelerinin basit çoğunlukla bu konuda karar almaları gerekmektedir, (md. 55/2). Ne ki, adı geçen diğer başvurular konusunda öngörülen süzgeç bundan ibaret değildir. (md. 56)'da "7" şık halinde sayılan koşulları da⁽¹⁴⁾ bu başvurulan taşımalıdır. Afrika Şartı metninde geçen "diğer başvurular" (other communications) terimine, bireysel başvuruların da girdiği kabul edilmektedir.

Devlet başvuruları hakkında Afrika Şartı iki ayrı süreç düzenlemiştir. Taraf devletlerden birisinin Şartta yazılı hükümleri ihlâl ettiğine ilişkin geçerli nedenleri (good reasons) olan bir başka Taraf Devlet, Komisyon Başkanı ve Afrika Birliği Genel Sekreterine yazılı başvuruda bulunur. İlgili devlet, başvuruyu izleyen 3 ay içerisinde olaya ilişkin yazılı açıklama yapar. Başvuru konusu 3 ay içerisinde iki devlet arasında tatmin edici bir uzlaşmaya, barışçı bir çözüme ulaştırılmazsa, devletin, sorunu Komisyon'a sunma ve diğer devletlere bildirimde bulunma hakkı doğar, (md. 47 ve 48). İkinci süreç ise, Afrika Şartı düzenlemesine aykırı düştüğü kanısında (düşüncesinde) olan Taraf Devletlerden birisi diğeri aleyhine, doğrudan Komisyon Başkanına, Afrika Birliği Genel Sekreterine ve o devlete başvurur, (md. 49).

Bütün bu başvurularda Komisyon, eğer varsa, bütün iç hukuk yollarının tüketilmiş olup olmadığına bakar ya da bu usulün gereksiz bir zaman yitirimi olacağı açıkça ortada ise, bu koşulu aramaz, (md. 50).

Komisyon, başvurunun ardından, ilgili devletler ve bütün diğer kaynaklardan gerekli bilgileri topladıktan ve İnsan ve Halkların Haklarına saygıya dayalı dostana bir çözüme ulaşmak bütün yolları denedikten sonra, makul bir süre içinde, olgulara ve bulgularına ilişkin bir rapor hazırlar. Bu rapor, ilgili devletlere ve Devlet ya da Hükümet Başkanları Meclisine gönderilir, (md. 52).

(md. 52)'de düzenlenen rapordan ayrı olarak, Komisyon, faaliyetleri hakkında, Devlet ve Hükümet Başkanları Meclisinin her olağan dönem toplantısına bir rapor sunar, (md. 54). Sözü geçen bu rapor, Devlet ve Hükümet Başkanları Meclisinin mütalâasından sonra, Komisyon Başkanlığınca yayınlanır, (md. 59/3).

Uygulama İlkeleri alt başlıklı bölümde, Komisyon'un dikkate almak durumunda olduğu, hukukun ilkelerini belirleyecek yardımcı önlemler için araçlar, alanlar saymıştır. Bunlar, genel ya da özel uluslararası sözleşmeler, Afrika Birliği üyesi devletlerce tanınan kurallar, İnsan ve Halkların Hakları alanında uluslararası normlar ile uyumlu Afrika pratiği, hukukça genelde kabul edilmiş gelenek ve görenekler, gerek yasa uygulaması gerekse doktrinde Afrika devletlerinin kabul ettiği hukukun genel ilkeleridir, (md. 61).

b —) Komisyon'un Yapısı :

Komisyon 11 üyeden oluşmaktadır. Üyeler, Afrikalı olmalıdır. Hukuk deneyimli, iyi şöhrete sahip, konunun uzmanı gibi nitelikleri bulunmalıdır üyelerin, (md. 31/1).

Üyeler, Komisyon'a, uyruğu buldukları devletin temsilcisi olarak değil, kendi "kişisel nitelikleri" ile katılacaklardır, (md. 31/2). Komisyon'da, aynı devletin uyruğunda ancak bir kişi bulunabilecektir, (md. 32). Her Taraf Devlet, en çok iki aday önerebilir. Adaylar, bu Taraf Devletlerin uyruğunda olmalıdır. Bir devlet iki aday önerirse, bunlardan teki kendi uyruğundan olmayabilir, (md. 34).

Komisyon üyeleri 6 yıllık süre için seçilirler. Yeniden seçilmeleri olağıdır, (md. 36).

Komisyon'un Sekreterini, Afrika Birliği Genel Sekreteri atar. Gerekli diğer personeli de, Birlik Genel Sekreteri sağlar, (md. 41).

Komisyon, kendi Başkan ve Başkan Yardımcısını 2 yıllık bir süre için seçer; yeniden seçilebilirler. Komisyon, kendi usul kurallarını saptar. Toplantı yeter sayısı, 7 üyedir. Oylarda eşitlik halinde, Başkanın oyu belirleyicidir. Afrika Birliği Genel Sekreteri, Komisyon toplantılarına katılabilir; ancak oy hakkı yoktur, (md. 42/1, 2, 3, 4, 5).

Komisyon üyeleri görevlerini yerine getirirken diplomatik ayrıcalık ve bağışıklıklardan yararlanırlar. (md. 43).

Afrika Şartı'ndaki Komisyon'a ilişkin düzenleme, öngördüğü yapı, usüller ve teknikler ile bir bütün olarak değerlendirildikte, Komisyon ve

Afrika Birliği arasında etkin bir organik bağlantı bulunduğu açığa çıkmaktadır.

c —) Afrika Şartında Değişiklik Yapılması :

Afrika Şartında değişiklik yapılmasına ilişkin düzenleme (md. 68)'de yer almıştır.

Afrika Birliği Genel Sekreterine, Taraf Devlet yazılı bir değişiklik istemi ile başvurur. Devlet ve Hükümet Başkanları Meclisi, değişiklik taslağını ancak, bütün Taraf Devletler bu konuda bilgilendirildikten ve ilgili devletin istemi üzerine o konudaki görüşünü Komisyon belirttikten sonra dikkate alır.

Değişiklik, Taraf Devletlerin basit çoğunluğunca onaylanmalıdır.

Değişikliğin yürürlüğe girmesine gelince : Her devlet, kendi anayasal prosedürüne uygun biçimde bunu kabul etmeli ve bu kabul de Genel Sekretere ulaştırılmalıdır. Belirtilen süreçlerden geçen kabul bildiriminin Genel Sekreterce alınmasından itibaren 3 ay sonra, değişiklik yürürlüğe o devlet bakımından girer.

DİP NOTLARI

- (1) Pan-Afrikanizm devinimi, ilk başlarda, kıta dışında çıkmış olup, Afrika ve Amerika zencilerini ırkçılık ve sömürgeciliğe karşı mücadelede birleştirmek istiyordu. İlk Pan-Afrika Konferansı, 1900'da Londra'da toplandı. 1919-1927 yıllarındaki toplantılar Dr. William E. B. Du Bois'nin önderliğinde yapıldı. Bu liderin adı geçen süreçte özel bir konumu ve işlevi olmuştur. Daha sonra 1919, 1921, 1923 ve 1927'de Pan-Afrika Kongreleri yapıldı, delegelerin çoğu Amerikalı zencilerdi. Beşinci Kongre ise ancak 1945'te İngiltere'de yapıldı. Bu son kongrede devinim yeni bir siyasal kimlik kazandı.
- (2) Kwame Nkrumah
Africa Must Unite
Heinemann, London, 1964, sf.: 132, vd.
- (3) Türkkaya Ataöv
Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri
AÜSBF yay: 383, Ankara, 1975, sf.: 634, vd.
- (4) Romain Yakemtchouk
L'ARIQUE EN DROIT INTERNATIONAL
Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, Paris, 1971, çev.: Esra Gemalmaz, sf.: 281, vd.
Afrika Birliğinin kaynağında UAM (Union of African States and Malagasy) da vardır. 8/Eylül/1961'de kuruldu. Ruvanda 1963 Mart'ında, Togo ise 1963 Temmuz'unda ilk 12 devlete katıldı. Başlarda UAM, siyasal nitelikli bir örgüttü. 1964 Mart'ında Dakar'da UAM, "UAM Ekonomik İşbirliği" (UAMCE)'ne dönüşerek, ekonomik, teknik ve kültürel

alanları da kapsayan özellik kazandı. 1965 Şubat'ında ise bu örgüt, "Organisation Commune Africain et Malgache" (OCAM)'a dönüştü. Bu yeni örgütün kurulmasından bir süre sonra, Kongo buna katıldı. OCAM Şartı, 1966 Haziran'ında Tananarive'de üye devletlerin Devlet ya da Hükümet Başkanlarınca imzalanarak kabul edildi.

— D. W. Bowett

The Law of International Institutions

Stevens and Sons Ltd., London, 1970, sf.: 220-221

(5) Afrika Birliğinin, örnek olarak, 1960'lı yıllardaki etkinliklerinden bazıları şöyle sıralanabilir. Şubat 1965 Nairobi toplantısı "Afrika Savunma Örgütü" kurulmasını görüştü. Eylül 1967 Kinşasa toplantısı, Somali-Kenya sınır anlaşmazlığını karara bağladı. Eylül 1968 Cezayir toplantısı, Nijerya Federal Hükümetinin ülkeyi bütünleme çabalarını desteklemeyi kararlaştırdı. Temmuz 1960 Kinşasa toplantısı, atom enerjisinin barışçı amaçlarla kullanılması sorununa özgülendi, vb.

(6) 1970'lerde Robertson, somut adımların atılmadığı saptamasını yaparken, bunu, çoğu Afrika devletinde liderlerin acil sorunlarla yüzyüze kalışına bağlamaktadır.

— A. H. Robertson

Human Rights in National and International Law

Manchester University press, Manchester, 1968 (reprint: 1970), sf.: 337

— Romain Yakemtchouk

age., sf.: 271, vd.

Yazara göre, Afrika'da birleşme devinimi, kıtasal ya da bölgesel yeni bir politiko-juridik fenomendir. Afrika kıtasını bu son zamanlara iten olaylar açısından bakılırsa bu fenomen yenidir, ama bu devinim onu koşullayan ve çevreleyen tarihsel açıda da yer alır.

(7) Seha Meray

Devletler Hukukuna Giriş

AÜSBF yay.: 206, Ankara, 1975, C: 2, sf.: 312-315

Afrika Birliği Örgütü Andlaşmasının Başlangıç Bölümünde, BM Andlaşması ile İnsan Hakları Evrensel Bildirisine saygı belirtilmekte, sömürgecilik kınanmakta, Afrika kıtasının gönenç ve gelişmesi için çeşitli alanlarda politikaların uyum içine sokulması isteği açıklanmaktadır. Andlaşmada, Birliğin amaçları (md. 2)'de sayılmıştır: 1-Afrika devletleri arasında birlik ve dayanışmayı geliştirmek, 2-devletler arasında işbirliğini artırılması, 3-üye devletlerin egemenlik, ülke bütünlüğü ve bağımsızlığına saygı gösterilmesi, 4-Afrika'da her türlü sömürgeciliğe son verilmesi, 5-BM Andlaşması ve Evrensel Bildiri çerçevesinde, uluslararası işbirliği çalışmalarına katılmak. (md. 3)'de, bu amaçlara varmak için dayanılacak ilkeler açıklanmıştır: 1-Üyelerin egemen eşitliği, 2-üye devletlerin iç-işlerine karışmama, 3-üyelerin ülke bütünlüğüne ve varolma hakkına saygı, 4-üye devletler arasındaki uyumsuzlukların barışçı yollarla çözülmesi, 5-her çeşit siyasal amaçlarla adam öldürmeleri, kışkırtıcı, yıkıcı davranışları, eylemleri kınamak, 6-bütün Afrika ülkelerinin tam bağımsızlıklarına kavuşturulması, 7-bütün bloklar karşısında yan-tutmazlık politikasına bağlılık. (md. 7) uyarınca Birliğin başlıca organları: 1-Devlet ve Hükümet Başkanları Genel Meclisi, 2-Bakanlar Konseyi, 3-Genel Sekreterlik, 4-Arabuluculuk, Uzlaştırma ve Hakemlik Komisyonu.

— N. S. Aşukin, vd.

Politika Sözlüğü

Sosyal yay., İstanbul, 1979, çev: M. Beyhan, sf.: 11

Afrika Birliği Örgütü, Afrika ülkelerinin oluşturduğu antiemperyalist, antisömürgeci uluslararası kuruluştur. ABÖ'nün tüzüğü, Afrika devletlerinin hükümlerini, başka ülkelerin içişlerine karışmama, toprak bütünlüğü, ırk ayrımının bütün biçimleriyle yok edilmesi, genç Afrika ülkeleriyle onların hızlı bir ekonomik gelişme gerçekleştirmelerini sağlamak üzere sıkı politik ve ekonomik ilişkiler kurulması, sorunların barışçıl yollarla çözümlenmesi ve hiç bir bloka girilmemesi ilkelerine dayanmaktadır. Emperyalist çevreler ABÖ'nün çalışmalarını engellemeye, örgütü içinden parçalamaya ve uluslararası saygınlığını yitirmesini sağlamaya çalışmaktadırlar.

(8) Nijerya Lagos'ta 3-7/Ocak/1961'de yapılan bu ilk konferans "Hukuk-Devleti" sorununu odak almıştı. Daha sonra, bölgesel bir İnsan Hakları Komisyonu oluşturmak düşüncesi BM'in düzenlediği seminerlerde tartışıldı. Bu seminerler:

1-"Gelişmekte olan Ülkelerde İnsan Hakları Semineri" (Seminar on Human Rights in Developing Countries), Dakar, Senegal; 8-22/Şubat/1966.

2-"İnsan Hakları Bölgesel Komisyonu Kurulmasına İlişkin Seminer" (Seminar on the Establishment of Regional Commissions on Human Rights with special Reference to Africa), Kahire, 1969.

3-"İnsan Haklarının Geliştirilmesi Tanzanya Semineri" (The Tanzanian Seminar on the Study of New Ways and Means for Promoting Human Rights with Special Reference to Problems and Needs of Africa), Dar-es-Salaam, Birleşik Tanzanya Cumhuriyeti, 23/Ekim-5/Kasım 1973.

4-"İnsan Hakları Bölgesel Komisyonu Kurulmasına İlişkin Seminer" (The Establishment of Regional Commissions on Human Rights), Monrovia, Liberya; Eylül/1979.

Öte yandan, Uluslararası Hukukçular Komisyonu, 1961'de Lagos'ta düzenlediği ilk konferanstan sonra, 5-9/Ocak/1967'de Dakar, Senegal'de iki konferans (Fransophone African Congress of Jurists ve Rule of Law in the Evolution of Human Communities) ve Eylül/1978'de aynı yerde (Development and Human Rights) başlıklı bir başka konferansı da düzenledi.

Tabii bir dizi etkin ve sonuç alıcı girişim de Afrika Birliği tarafından yürütüldü. Bütün bu seminerlerde açığa çıkan ortak görüş, Afrika'da bir İnsan Hakları Komisyonu kurulmasının gerekli ve işlevsel olacağı idi.

(9) H. Odera Oruka

"Yasal Terörizm ve İnsan Hakları"

İnsan Haklarının Felsefi Temelleri

Hacettepe Üniversitesi, Uluslararası Seminer 9-13/Haziran/1980, Ankara, 1982, sf.: 137-148

(10) Press Release No: 52/86 of the Permanent Delegation of the OAU in Geneva; OAU-Doc. GVA/INF/3/321.86, ayrıca bkz., HRLJ, Vol: 7 (1986), No: 2-4, sf.: 400-401

- (11) Üçüncü Kuşak İnsan Hakları ya da Dayanışma Hakları denilen bu haklardan bazılarının (varolma hakkı, barış hakkı gibi), Afrika Birliğini kuran Andlaşmada yer aldığına dikkat çekilebilir. Bkz., yukarıda dip not (7).
- (12) Modern İnsan Hakları anlayışında hak-ödev bütünselliğini saptayan bir çalışma örneği olarak bkz.,
— Mehmet Akad
Teori ve Uygulama Açısından 1961, Anayasasının 10. Maddesi İÜHF yay: 683, İstanbul, 1984, sf.: 46, vd.
- (13) Manfred Nowak
“The African Charter on Human and Peoples’ Rights-Introduction”
HRLJ, Vol: 7 (1986), No: 2-4, sf.: 399
- (14) Devletlerarası başvurular dışındaki başvuruların kabul edilebilirlik koşulu olan nitelikler (md. 56)’da 7 şık olarak sayılmış: Başvurular, 1-Afrika Birliği Anlaşması ya da Afrika Şartıyla uyusabilir (compatible) olmalı; 2-başvurucunun kimliği, adının saklı kalmasını istese bile, belirli olmalı; 3-ilgili devlet ve onun kurumları ya da Afrika Birliği aleyhine küçültücü (disparaging) ya da tahkir edici (insulting) bir dille yazılmamış olmalı; 4-sadece kitle haberleşme araçlarının yayınladığı haberlere dayanmamalı; 5-bu prosedürün sonuç vermeyeceği açık-seçik ortada olması hali istisna, iç-hukuk yollarının tüketilmesinden sonra yapılmalı; 6-iç-hukuk yollarının tüketilmesinden ya da Komisyonun soruna vakıf olduğu (seized) tarihten başlayarak makul bir süre içerisinde sunulmalı; 7-BM Anlaşması ya da Afrika Birliği Anlaşması ya da Afrika Şartı hükümlerindeki ilkeler uyarınca ilgili devletler arasında çözüme bağlanan olaylara ilişkin bulunmamalıdır.